

Biografinio metodo taikymo patirtis

Natalija Kasatkina

*Socialinių tyrimų institutas,
Etninio tyrimų centras,
Saltoniškio g. 58, LT-2600 Vilnius,
el. paštas kasatkina@ktl.mii.lt*

Straipsnyje aptariama biografinio metodo ypatumai kokybinės sociologijos kontekste. Džiolaikiniame etape, kylant susidomėjimui subjektyviuoju socialinių reiškinių aspektu, kaip savotiškas protestas prieš struktūralizmą ir marksizmo universalumą biografinis metodas tapo savarankiška, plačiai taikoma metodologine tyrimo idėja. Apibūdinamos dvi giminingos socialinių tyrinėjimų kryptys: žmogaus „gyvenimo istorija“ ir „šeimų istorija“. Šios pakraipos iliustruojamos Lietuvos biografinio metodo taikymo pavyzdžiais. Straipsnio autorė apibūdina savo metodo taikymo patirtį pagal D. Bertaux ir M. Kohli išskirti probleminiai aptariamoms metodologijos aspektai: tyrinėjamo atvejo kiekis ir atranka, objektyvumo–subjektyvumo dimensija bei akademinio diskurso ir literatūrinio pasakojimo sankirta. Atskira pastraipa skirta metodo taikymo apribojimams.

Raktažodžiai: kokybiniai metodai, biografinis metodas, „gyvenimo istorija“, respondentai, atranka, dokumentai

BIOGRAFINIO METODO KOKYBINĖ DIMENSIJA

Kokybinių socialinių tyrimų metodo modelių atsiradimas ir plėtojimas siejamas su kiekybinių metodų trūkumais aiškinant socialinių reiškinių prieštaringumus, jų „žmogiškąją esmę“¹. Kokybinių tyrimo metu gauta informacija atskleidžia ne „kiek“, „kaip dažnai“, „kaip labai“, bet yra susijusi su interpretacija, aiškinimu, bandanti ieškoti atsakymų á klausimus „kodėl“, „kaip“, „kas“, suteikianti prasmę bei atskleidžianti respondentų motyvaciją, suvokimus, vertybes, patirtis. Tačiau nepaisant kokybinių ir kiekybinių tyrimų metodologinės distinkcijos ir tyrimo koncepcijoje, ir atrankoje, ir duomenų rinkime, analizuojant sudėtingus, daugiadimensinius socialinius reiškinius, tyrinėtojai pasitelkia abu metodus. Tarp šių dviejų metodologinių kraštutinumų biografinis meto-

das atsiduria „aukso viduryje“ tyrinėjant kasdienės atskirų asmenybių patirties struktūrą.

Žmogaus *gyvenimo istorija* („life-history“) nuo vaikystės, toliau bręstant ir senstant, yra viena labiausiai paplitusių kokybinės sociologijos krypčių. Informacijos gavimo būdas – biografinis interviu – išreikšia (atspindi) gyvenimo pasakojimą „sceninio spektaklio“ forma (plg. Erving Goffman, „dramaturgical perspective for sociology“) (Gordon 1998: 203). Tyrinėtojo dėmesys gali būti sutelktas á patį pasakojimą apie gyvenimą būdą, biografijos konstrukciją, siekiant atskleisti respondento socialinę identifikaciją. Tyrinėtoju gali būti ypač svarbūs tapatumo konstravimo būdai, identitetų kaita ir jos motyvacija. Individuali gyvenimo istorija gali tapti pagrindu studijai apie išgyvenimo tam tikroje socialinėje istorinėje situacijoje būdus, individo gyvenimo krizes ir reikšmingus ávykius (Ядов 2003: 402).

Lietuvoje gyvenimo istorijų studijų metodologinė idėja taikoma istorinės perspektyvos analizėje. 2003 m. išleista kolektyvinė monografija (Krukauskienė E., Ąutininė I., Trinkūnienė I., Vosyliūtė A. Socialinė atmintis, minėjimai ir užmarštys), skirta sovietinio laikotarpio traumuojančių ávykių patirčiai atskleisti. Knyga parengta remiantis biografinio tyrimo rezultatais. Autorės siekė nustatyti tiriamą atminčių ir užmarštinių formavimosi socialines aplinkybes: „Kokie traumuojančių stalininio laikotarpio ávykių aspektai prisimenami, kokie pamirštami individualioje ir kolektyvinėje žmonių atmintyje?“ (Krukauskienė 2003: 11).

Autorės apklausė keturių regionų mažų miestelių ir aplinkinių kaimų trisdešimt gyventojų (gimusių iki 1935 m.), atsimenančių visą sovietinį laikotarpį. Mažais miesteliais buvo apsiribota, anot autorių, siekiant

¹ Kokybinės sociologijos atsiradimas ir klestėjimas siejamas su Ąikagos XX amžiaus 3–4 dešimtmečio mokyklos autoritetais William Isaac' Thomas, Florian Znaniecki, Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Emory S. Bogardus, Clifford Shaw. Vienas biografinio metodo pradininkų C. Shaw surinko per 200 prasiųngusių ástatymams paauglių gyvenimo istorijų ir apibendrino jas klasikinėje studijoje „The Jack-Roller: A Delinquent Boy's Own Story“ (1930). Ąikagos mokyklai užleisus lyderio pozicijas bei po aršios pozityvistų kritikos kokybinės sociologijos aktualumas Ąiek tiek išblėso. Atsiradus socialiniams poreikiams, apie 1970 metus, kokybinė sociologija ne tik atsigavo, bet ir netgi nustelbė kiekybinius metodus. Todėl vėliau, amžiaus pabaigoje, diskusijos apie krizę sociologijoje dažnai buvo siejamos su empirinių duomenų stoka.

kuo labiau suvienodinti socialinius kontekstus ir galimø socialiniø pozicijø ávairovæ. Nors atrinkti respondentai sovietmeëiu uþemë ávairias socialines padëtis, apklausos metu turëjo vienodus statusus ir pozicijas (Krukauskienë ir kt. 2003: 20).

Visuma biografiniø atpasakojimø gali tapti analizës objektu, skirtu sukaupti tam tikros socialinës situacijos iðgyvenimo *kolektyvinæ* patirtá Pakankamo skaiëiaus panaðiø atvejø lyginamoji analizë tampa pagrindu socialinei problemai atskleisti, suvokiant bendrà socialinæ þmoniu praktikà, jø sáveikà ir kontekstà. Ði metodologija leidþia sudaryti gyvenimo strategijø tipologijà esant panaðioms situacijoms, konstruoti elgesio „pavyzdþius“, gyvenenø bei kultûrinio vertybiø normatyvinius modelius.

Dramatiðkø socialiniø permainø ir kriziø laikotarpio gyvenimo patirëiai atskleisti buvo skirtas ðio straipsnio autorës Pirmosios Lietuvos Respublikos rusø inteligentijos tyrimas (Kasatkina 1994). Etninës grupës (maþumos) kultûra, istorinë praeitis svarbi ne tiek ðalies etninës kompozicijos studijoms, kiek ðiuolaikiniø etninio santykiø suvokimui. Rusø, imperijos vyraujanëios tautos, tarpukario „maþuminë“ patirtis tapo ypæè aktuali ðiuolaikinëms Baltijos ðalio visuomenëms. Tyrimo metu (1989–1992 m.) pasirinkti 75 rusø tautybës asmenys (taip pat kilæ ið miðriø ðeimø ir tapatinantys save su rusais arba rusø kultûra), gyvenæ Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Be asmeniniø dokumentø analizës, giluminio interviu metodu buvo apklausti ir dabar gyvenantys Lietuvoje, ir po 1940 metø emigravæ respondentai. Interviu metu ir susiraðinëjant buvo apklaustas ekspertas – profesorius Dimitrij Levickij² (JAV), gyvenæs ir studijavæs priedkarinëje Rygoje, ne kartà lankæsis tuometiniame Kaune (Kasatkina 1994).

Vienas svarbesniø mano naudotø informacijos ðaltiniø buvo Lietuvos rusø 1920–1940 m. periodinë spauda, kurios turinys buvo studijuojamas kontent analizës metodu. Daug vertingos informacijos atrasta 1918–1940 m. Latvijos rusiðkojoje spaudoje bei iðkarinëje ir ðiuolaikinëje rusø emigrantø periodikoje.

Darbe panaudoti 1923 m. rugsëjo 17 d. visuotinio Lietuvos gyventojø suraðymo duomenys, statistika („Lietuva skaitmenimis 1918–1928“, „Lietuvos statistikos metraðtis 1929–1930“), retrospektyviniai leidiniai („Vytauto Didþiojo mirties 500 metø sukaktuvëms paminëti albumas“).

Taigi tarpukario Lietuvos rusø inteligentijos tyrimo pagrindiniai informacijos ðaltiniai buvo:

- „gyvenimo istorijos“, „þodinës iðpaþintys“ (*life – history*), uþraðytos á magnetofono juostas;

² Vertëtø paminëti, kad prof. D. A. Levickij yra iðsamio publikacijø apie Baltijos rusø studentø organizacijos ir rusø emigracijà autorius, vienas autoritetingiausiø tarpukario Latvijos rusø tyrinëtøjas, JAV Rusø akademinës grupës narys. Viena ðiai temai skirtø publikacijø yra: Æäææøæèèèèèèèè, Ä. Ä. Æ i i i i æái èè ðøññèèø á í áçääèèèè è è Èäðäèèè. *Í rãuè æøðrãè*. ¹ 141. Ñ. 180.

- laiðkai;
- diënoradëiai (ir literatûriniai);
- albumai (pieðiniø, eilëradëiu, gaidø ir pan.);
- fotografijos;
- giminës genealogijos (bajorø, pirkliø, miestieèiu ðeimø kilmæ patvirtinantys dokumentai);
- memuarai;
- paþymos, atestatai ir pan.;
- knygos ið asmeniniø bibliotekø (tarp jø su pastabomis, uþraðais paraðtëse);
- periodikos komplektai, kiti leidiniai, iðkarpos ið laikradëiu ir þurnalø;
- meno kûriniai;
- religinë atributika (ikonos, kryþiai, ðventieji paveiksliai, maldaknygës);
- buities daiktai (baldai, drabuþiai, indai ir pan., asmeninës ir ðeimos relikvijos).

Artima ir gimininga „gyvenimo istorijø“ tyrinëjimo kryptei yra *ðeimø istorijø* socialinio tyrinëjimo kryptis. Ji skirta studijuoti kelio ðeimos kartø ir visuomenës sáveikai. Ðeima nagrinëjama kaip sàlyginai stabili maþa grupë istorinëje perspektyvoje. Analizuojamas ðeimos nariø socialinis ir geografinis mobilumas, ðeimos socialinio statuso tæstinumas arba kaita, „kultûrinio kapitalo“ paveldëjimas arba ðeimos nariø vertybiø transformacija (Tompson 1993). Kokybiniø metodø taikymo specifika socialinio mobilumo analizëje yra atskira tema. Dël ðio paieðkø atsirado nauji socialinio mobilumo problematikos aspektai prieš tai tradiciðkai priklausæ kiekybinei sociologijai: kultûrinio kapitalo perdavimo ið kartos á kartà ðeimos strategija, socialinio statuso problema ir moterø socialinis mobilumas (Семенова, Мещеркина 1994), ðeimos statuso smukimas socialiniø revoliucijø (kriziø) metu ir adaptacija porevoliucinëje situacijoje (Семенова, Фотеева 1996), ðeimos bûstas, kaip socialinio statuso atspindys (Tompson 1993). Akivaizdu, kad minëtø temos negalëjo bûti nagrinëjamos vien kiekybiniø tyrimø strategijos rëmuose.

Ðeimos istorijø tyrinëjimo krypties labiausiai paplitæ informacijos ðaltiniai yra ðeimos archyvai, giluminiai interviu su ávairiu kartø atstovais ir ðeimos genealoginës grafos (Ядов 2003).

„Ðeimø istorijø“ metodika buvo taikoma projekto „Social Changes in the Baltic and Nordic Countries“³ tyrime, „Family and Living Conditions in the Baltic Country“ (1996), atliktame Lietuvos filosofijos ir sociologijos institute.

„Ðeimø istorijø“ krypties studijoms Lietuvoje taikant biografiná metodá gali bûti priskirta A. Maslauskaitës daktaro disertacija „Ðeimyniniai tarpasmeniniai santykiai visuomenës pokyëiuose: jaunø ðeimø biografinis tyrimas“ (Vilnius, 2002), kurios pagrindu iðleista monografija (Maslauskaitë 2004). Be þiniask-

³ Plaëiau: Kasatkina, N. 1997. Lifestyle of Contemporary Family. *Everybody Life in the Baltic States*. M. Taljûnaitë (ed.). Vilnius: FSTI, P. 162–184.

laidos turinio analizės, autorė biografinio metodo taikyme apsiribojo respondentø išsamias interviu gyvenimo istorijos tema, siekiant nustatyti ir aprašyti jaunøjø vilnieėiø ðeimø santykiø modelius, atskleidþiant individo paþiūrø ir jo socialinės kultūrinės aplinkos ryðà (Maslauskaitė 2004).

„GYVENIMO ISTORIJS“ AR BIOGRAFINIS METODAS?

Biografinio metodo taikymo „kontinentinės“ patirties ir tradicijø spektras pateiktas D. Bertaux ir M. Kohli studijoje (Bertaux, Kohli 1984). „Gyvenimo istorijos“ metodo atskaitos taðku laikomi W. J. Thomas ir F. Znaniecki (*The Polish Peasant in Europe and America* (1918) ir C. Shaw (*The Jack Roller* (1930)) veikalai, vėliau metodà iðplėtojo H. Blumer, P. Lazarsfeld, T. Parsons, kurie ið asmeniniø dokumentø ir gyvenimo istorijø pasakojimø kūrė apraðomø asmenø vertybės orientacijos, þiniø apie socialinio gyvenimo modelius taisykles, kurias tie asmenys priima (Bertaux, Kohli 1984: 217). D. Bertaux ir M. Kohli teigia, kad nors „gyvenimo istorijø“ metodus visiðkai pasikliauja apraðomo asmens patirtimi, taėiau jo teorinė schema pagrąsta fenomenologijos, simbolinio interakcionizmo, struktūralizmo ir marksizmo kultūros sampratos koncepcijomis (Bertaux, Kohli 1984: 218). Aptardami metodo raidà, ðie autoriai išskiria dvi tendencijas – pirma, tai duomenø rinkimo būdai, kurie akcentuoja simbolius ir jø reikšmes individø gyvenime (ði kryptis vystoma Vokietijoje ir anglosaksiðkose ðalyse) ir antroji – kai dėmesio skiriama respondentø pateiktai informacijai ir jø gyvenimui skirtinguose socialiniuose kontekstuose, siekiant sukurti socialiniø santykiø modelius bei ávertinti juos formuojanėius veiksnius. Taėiau abiejose tyrimø kryptyse „gyvenimo istorijos“ metodus suvokiamas kaip pagrindas teorijø formulavimui ir ne mokslinio paaiðkinimo, o interpretacijos būdas (Bertaux, Kohli 1984: 215).

„Gyvenimo istorijos“ ar biografinio metodo terminai (anglø kalba „life – history“ ir „biography method“) socialinėse studijose vartojami kaip sinonimai. Labiausiai paplitęs biografinio metodo apibūdinimas – asmeninio dokumento analizės metodas, kai problemos sprendimui surenkama ir apibendrinama informacija apie asmens dalyvavimą socialiniuose ávykiuose, nustatant sąsąją su tais ávykiais. Ðis metodas yra vienas sociologiniø metodø, besiremianėiø dokumentais, kuriuose ne tik apraðoma tam tikra situacija, bet ir atsispindi asmeninės nuostatos (Neuman 1991; Семенова, Мещеркина 1994). Prie „gyvenimo istorijø“ svarbiausiø informacijos ðaltiniø metodologai priskiria biografinius interviu, taip pat asmeninius ir oficialius dokumentus, socialinà statistikà, archyvø medþiagà, visuomenės nuomonės apklausø rezultatus, þiniasklaidà, t. y. informacijà, atspindinėià kolektyvinės praktikos socialinà kontekstà.

Taigi ðios sampratos yra giminingos, jos gali būti naudojamos lygiavėriai. Skirtumas gali būti áþvelgtas informacijos ðaltiniuose: vienu atveju pirmenybė teikiama asmeniniams dokumentams, kitu atveju – biografiniams interviu. Taėiau tai nėra principinė problema taikant ðà metodà. Pagrindinis biografinà metodà taikant tyrėjo klausimas – paėiø tyrimo procedūrø standartai, kurie ir yra esminė problema.

Gyvenimo istorijø kiekis (imtis dydis). Skirtinguose tyrimuose pasirenkamas respondentø skaičius kinta nuo keliø ðimtø iki vienintelio interviu. D. Bertaux ir M. Kohli teigia, kad ðitokà pasirinkimą lemia tyrimo koncepcija – ar orientuojamasi á generalizuotà visumą, ar renkamas atveju studija. Bet kuriuo atveju nuo ðio pasirinkimo priklauso duomenø analizės pobūdis bei jø pateikimas (Bertaux, Kohli 1984: 218). Kitoje studijoje D. Bertaux, diskutuodamas su sėkmingiausiais ir arðiausiai kokybinės sociologijos kritikais, pripaþsta kiekybiniø metodø patikimumà (Bertaux 1981: 37). Jis gana ironiðkai vertina pozityvizmo pastangas papinti socialinà visumą per socialines grupes, nes ne kepyklø darbuotojai, vairuotojai ar rinkėjai, kaip socialiniø grupiø atstovai, turi pasakyti apie visuomenà ir joje vykstanėius reiðkinis. Minėtos respondentø grupės yra tinkamos atskleisti jø paėiø patiriamà socialinà realybà ir kuriamus socialinius ryðius“ (Bertaux 1981: 36). D. Bertaux pats atliko kepėjø, Prancūzijos atskiros socialinės grupės, kokybinà tyrimà, kai ið 160 tūkstanėiø ðiame versle dirbanėiø þmoniø buvo apklausti 30 þmoniø, pasirenkant juos „sniego gniūptės principu“. Autoriaus nuomone, to skaičiaus uþteko, nes ties penkioliktuoju respondentu jis suprato dirbanėio kepykloje þmogaus ir aplinkos esminius ryðius ir veiksnis, turinėius átakos ðiai sociokultūrinei sąveikai. 25-asis respondentas atskleidė, kaip kinta minėtieji veiksniai ir santykiai, o 30-ojo respondento pasakojimas tik patvirtino mokslininkø turimas þinias, pridėdamas nesminiø detaliø, kurios nekeitė jau nustatytø kepėjo biografijos modeliø. Ðie argumentai autoriui atrodo pakankami teigti, kad tyrimas buvo reprezentatyvus, nes leido atskleisti esminius (kokybinius) socialinius ir kultūrinius tiriamos grupės poþymius (Bertaux 1981: 37). D. Bertaux savo poþiūrà á atrankos dydà apibūdino kaip rėmimàsi prisodrinimo principu: imtis papildoma (arba apklausiami nauji respondentai) tol, kol surinkta informacija ir naujø respondentø biografijø modeliai ima kartotis.

Norėėiau išskirti teiginà, kad biografiniuose („gyvenimo istorijos“) tyrimuose ypàė svarbūs atrankos principai, taėiau respondentø skaičius nenulemia tyrimo sėkmės. Kitaip tariant, daug kas priklauso nuo tyrinėtojo nuovokos, kompetencijos, kultūrinio akiraėio, kruopštumo ir tiesiog sėkmės – kaip pavyksta surasti ádomià asmenybà („tinkamas þmogus tinkamoje vietoje“). Vienu atveju gali būti apklausti 15 þmoniø, kad būtø galima suprasti aplinkà, o kitu ir 50-ties respondentø nepakaks. Taėiau ðio svarstymo

logika nėra aiški. Sakyčiau, kad situacijos interpretacijai „gyvenimo istorijose“ skaičius nėra reikšmingas, tačiau modeliams, tipologijai sukurti reikėtų remtis tam tikra pavyzdžių šeimomis. Norėdama atrasti tinkamus respondentus, tyrinėtojas turi giliai prisiminti tą tiriamąją terpę, pasiekti reikiamą kompetenciją, o tam reikalingas papinėšio tinklas ir ryšiai tiriamoje grupėje.

Puikiai šiuos teiginius patvirtina neseniai išleista Daivos Kuzmickaitės studija „Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Ėikagoje (1988–2000)“. Autorė apklausė 69 respondentus bei rėmėsi daugiau kaip 20 interviu su šakingais pokario lietuvių bendruomenės narių ir 4 pirmosios imigrantų bangos atstovais. Beje, pasigedau paaikškinimo, kas yra „pirmosios lietuvių imigrantų bangos atstovai“. Atlikti 5 grupės interviu (Kuzmickaitė 2004: 22). Autorė neapsiribojo vien pagrindiniais duomenų rinkimo metodais – stebėjimu ir dalyvavimu, greta to, tyrime naudojami asmeniniai ir šeimos dokumentai (vaizdo įrašai, foto albumai, gyvenimo istorijos audio įrašuose), šeimoms bendruomenės dokumentai (Kuzmickaitė 2004: 16). Gausūs informacijos šaltiniai, atrankos metodika leido sėkmingai įvykdyti numatytus socialinio tyrimo tikslus bei sukurti lietuvių emigrantų bendruomenės spalvingą paveikslą.

Norėčiau pateikti savo tyrimo patirties keletą pavyzdžių. Pirmosios (tarpukario) Lietuvos rusų inteligentijos tyrime buvo naudojama tikslinė atranka, taikant respondentų tinklui šiuos reikalavimus:

- vertindama pasikeitusią tarpukario Lietuvos socialinę visuomenės struktūrą po 1917 m. revoliucinės krizės, pagrindiniu atrankos kriterijumi pasirinkau asmens išsilavinimo lygį bei veiklos pobūdį tiriamuoju laikotarpiu;

- atrinkant asmenis, tapatinamus save su rusais, buvo numatyta, kad respondentas turėjo išgyventi tarpukario Lietuvos Respublikoje ne mažiau kaip dešimt metų. Šios sąlygos buvo laikomasi tam, kad respondentai pakankamai kompetentingai gebėtų įvertinti tiriamąjį periodą;

- parenkant respondentus, didelį vaidmenį vaidino amžius (buvo atrinkami respondentai, gimę iki 1920 m.), jų sugebėjimas tyrimo metu adekvačiai atsakinėti į pateiktus klausimus bei jų kompetencija, interpretuojant tiriamąjį laikotarpį Respondentų amžius interviu metu (tyrimas atliktas 1989–1992 m.) kito nuo 76 iki 92 metų, t. y. atitinkamai nuo 5 iki 18 metų – 1918 m., iki 27–40 metų – 1940 m. Dėl gyvenimo trukmės skirtumo (deportacijos vargai, Antaris pasaulinis karas) tarp respondentų vyravo moterys (52 moterys ir 23 vyrai);

- parenkant respondentus šitako turėjo rusų grupės Lietuvoje socialinis heterogeniškumas: šeimoms gyvenimo Lietuvoje laikotarpiai, rusų grupės daugia-konfesinė sudėtis, teritorinė gyvenamoji dispersija (respondentai gyveno Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose, kaimo vietovėse), skirtinga ekonominė padėtis;

- respondentų atranka buvo atliekama, remiantis sukaupta Rusų kultūros centro informacija, asmeniniai autorės ryšiais ir kitų respondentų rekomendacijomis („sniego gniūptės“ principu).

- atrankos metodas buvo taikomas ne tik respondentų apklausoje, bet ir asmeninių dokumentų (laiškai, dienoraščiai, fotografijos, laikraščio iškarpos ir pan.) analizei (Kasatkina 1994).

Nenorėčiau sureikšminti savo biografinio metodo taikymo patirties, ypač daug keblumų analizėje iškilo dėl didelio apklaustųjų skaičiaus (75) ir informacijos gausos. Dalis respondentų – maždaug tik trisdešimt penki pateikė vertingos informacijos apie tuometinę rusų bendruomenę, apie jos gyvenimo sociokultūrinę visuomenės aplinką. Taigi galbūt nėra būtinybės kelių dešimtų respondentų grupę tirti biografiniu metodu, siekiant adekvačių tyrimo tikslų – atskleisti etninės grupės istorinę socialinę patirtį. Toks mastas – solidžios akademinės grupės prerogatyva, o vieno dviejų, netgi, išskirtinių respondentų apklausa vertintina kaip studijos eskizas, pilotinis tyrimas.

Objektyvumo/subjektyvumo dimensija tyrime. Šiuo metu dauguma autorių pripažįsta, kad tiek subjektyvumui teikiantys pirmumą socialiniai tyrimai turėtų vadovautis tam tikrais socialiniais konceptais ir jų paaiškinti, tiek objektyvumo šalininkai turėtų suvokti, kad tyrinėjamos socialinės struktūros yra sociokultūrinio proceso rezultatas, kur subjektyvumas atlieka tam tikrą vaidmenį

Akademinio diskurso ir literatūrinio pasakojimo sankirta. Publikuojamuose tekstuose vieniems tyrėjams svarbu realizuoti mokslinius (papinimo) uždavinius, o kiti atlieka mediatoriaus vaidmenį tarp tiriamųjų ir visuomenės, akcentuoja užsimezgas emocinį ryšį su respondentais. D. Bertaux teigimu, nors sociologinio publikacijos skaičius gerokai išaugo (ir auga pastoviai), tačiau tekstai, aprašantys visuomenę, pasiekia nedidelą specializuotą skaitytojų būrą dažniausiai studentus, priverstus juos skaityti. Todėl nepaisant pozityvistų nuostatos, kad sociologijos mokslo pamatai yra reikšmingi aiškiniame ir aprašyme, D. Bertaux ragina šiuos tekstus skirti plačiai auditorijai. Biografiniu metodu surinkti gyvenimo pasakojimai yra daug patrauklesni paprastam skaitytojui ir tokiu būdu atlieka sociologijos kaip tarpininkės funkciją tarp teksto, jo kūrėjo ir skaitytojo (Bertaux 1981: 44). Grįžtant prie akademinio diskurso ir literatūrinio pasakojimo sankirtos, esminis mokslinio papinimo faktorius yra respondento pasakojimo ir asmens dokumentų analizės derinimas. Ši metodologinė strategija taikoma ne tiesiai nustatyti, o asmens praktikai ir jos socialiniam kontekstui atskleisti. Tokiu būdu, tekstas ne tik virsta emocine refleksija (kurios vertės nereikia sumenkinti), bet ir atitinka pagrindinę papinimo uždavimą.

BIOGRAFINIO METODO TAIKymo PROBLEmos

Akivaizdu, kad, kaip ir kiekviena metodologija, „gyvenimo istorijø“ metodologija nėra tobula. Metodo trūkumai yra bendri visiems kokybiniams tyrimams, tačiau šio metodo ekspertai išskiria tam tikrą specifiką. Daugelis jø nurodo panašius metodo taikymà ribojančius veiksnius. Að remsiuosi Keneth D. Bailey  valgomis, tik, kitaip nei šis autorius, laiko faktorio norėčiau iðkelti á pirmà pozicijà (Bailey 1987).

Laiko faktorius. Šis metodas yra vienas imliausio laiko šanaudoms. Tyrimo tikslai ir rezultatai turi būti adekvatūs laiko šanaudoms, todėl tyrinėtojas turėto numatyti tyrimui skirtà laikà. Beje, tarp tyrimo pranašumø nurodoma maþa tyrimø savikaina dirbant archyvuose, bibliotekose. Matyt, turima omeny, kad mokslininko skirtas darbo laikas kainuoja kur kas maþiau, negu iðlaidos priemonėms ir tyrimø organizacijai.

„Asmeniškumas“ – tai informacijos validumas, tendencingumas ar net nukrypimas. Daþnai nesutampa rašanėiojo ir tyrinėtojo tikslai, kai biografija raðoma dël pinigø, reklamos, karjeros arba norint „sukurti gerà, sensacingà istorijà“.

Su šiuo trūkumu susidūriau savo darbe, kai viena respondentė pateikė man kruopðėiai atrinktus laiðkus, kurie, jos nuomone, „teisingi ir ádomūs“. Galbūt šio elgesio prieþastis glūdi ketinime parodyti save ið „gerosios pusės“, sukurti teigiamà ávaizdà. Kita paðnekovė buvo nuoðirdesnė ir paminėjo, kad, raýdama dienoraðtà bûdama 18–22 metø, stengėsi áivaizduojamam skaitytojui atrodyti „patyrusi, ádomi, paslaptinga“.

Neiðlikà dokumentai. Dalis raýtiniø dokumentø nepasiekiami tyrinėtojui (dingsta, þusta, sunaikinama).

Tai buvo viena sunkiausio mano tyrimø problemø. Buvo akivaizdu, kad dramatiškø ávykiø dalyviai bûdavo priversti netikėtai palikti namus ir neiðsaugojo savo asmeniniø daiktø. Ne vienas jø sakė, kad tekdavo bėgti ið namø, vos spėjus uþsimesti ðiltà drabuþà, pagriebus pirmà po ranka pasitaikiusà daiktà. Ypaè dramatiðki pasakojimai to respondentø, kuriems 1917–1922 m. teko bėgti ið Rusijos ar 1944–1945 m. emigruoti ið Lietuvos. Interviu metu mane apimdavo neviltis, nes atrodė, kad patys ádomiausi ir vertingiausi dokumentai negrąptamai dingo. Ðià spragà stengiausi uþpildyti analizuodama buitines daiktus, knygas, visa tai, kas asmeniðkai apibūdinavo respondentà.

Neišbaigtumas. Jis pasireiðkia tuo, kad tyrinėtojas negali ar nesugeba tinkamai ávertinti respondento elgesio motyvø arba socialinės situacijos. Pvz., laiðkai raðomi adresatui ávairiomis progomis, dienoraðėiuose vartojamos sutartinės frazės. Tai sunkumai, su kuriais susiduria beveik visi tyrinėtojai, kai bûna nelengva iki galo suprasti tikruosius asmenybės motyvus ar iðsamiai iðstudijuoti tam tikrà istoriná laikotarpà

Pasiekiamumo, prieinamumo stoka. Daugeliu atvejø informacija nebuvo uþraðoma, kitais atvejais ji buvo uþraðyta, bet slapta, nepasiekiamà arba dalis informacijos buvo sunaikinta (tai pirmiausia slaptieji KGB archyvai, saugojantys šio laikotarpio vertingà informacijà tiek apie asmenis, tiek apie organizacijas).

Daliðkas pavyzdþiø atrinkimas arba *menko išsilavinimo respondentø tyrinėjimo galimybiø ribotumas.* Tokie respondentai maþiau linkę raýti memuarus ar laiðkus. Jø nuomonės ir nuostatos daþniausiai neuþfiksuotos, todėl menkesnio išsilavinimo þmoniø poþiūris nebūna tinkamai reprezentuojamas. Ðie metodo apribojimai kėlė daug keblumø tiriant Pirmosios Lietuvos Respublikos rusus. Būtent respondentø išsilavinimas ir lėmė inteligentijos grupės išskirimà ið bendros etninės grupės. Dël to tyrimas tapo ðiek tiek savitas, nes dauguma tarpukario Lietuvos rusø buvo beraðėiai. Tai akivaizdus asmeniniø dokumentø analizės trūkumas, kuris ið dalies iðvengiamas, vykdant apklausà „gyvenimo istorijø“ metodu, teikiant pirmenybà biografiniams interviu.

Verbalinio kontakto trūkumai: tai savotiðkas paradoksas, nes dokumentuose paprastai atsispindi tik verbalinis elgesys, net neverbalinio elgesio aprašymas yra verbalinis.

Informacijos apdorojimas. Iðkyla duomenø apdorojimo sunkumø, nes biografinis metodas pasiþymi informacijos gausa, juolab kad tenka gretinti ávairiàlypà informacijà. Taip pat asmeniniuose dokumentuose ne visuomet aiðku, kaip informacija grupuojama. Daþniausiai taikomas kontent analizės metodas, tačiau informacijos gausa ir jos apdorojimas lieka viena svarbesniø ir sunkiai sprendþiamø problemø.

IðVADOS

Nepaisant kokybinio ir kiekybinio tyrimø metodologinės distinkcijos ir tyrimo koncepcijoje, ir atrankoje, ir duomenø rinkime, analizuojant sudėtingus, daugiadimensinius socialinius reiðkinius, tyrinėtojais pasitelkia abu metodus. Tarp šio dviejø metodologiniø krautitiniø biografinis metodas atsiduria „aukso viduryje“ tyrinėjant struktūruotà kasdienà atskiro asmens patirtà. Þmogaus „gyvenimo istorijos“ tyrinėjimais yra viena labiausiai paplitusio kokybinės sociologijos krypties. Tyrinėtojo dėmesys gali būti sutelktas tiek á patà pasakojimo būdà apie gyvenimà, tiek á individo tapatumo konstrukcijas, identitetø kaità ir motyvacijas. Individuali gyvenimo istorija gali tapti studijos apie iðgyvenimo tam tikroje socialinėje istorinėje situacijoje būdus, individo gyvenimo krizes ir reikðmingus ávykius pagrindu. Visuma biografinio atpasakojimo gali tapti analizės objektu, skirtu sukaupti tam tikros socialinės situacijos iðgyvenimo *kolektyvinà* patirtà. Artima ir gimininga „gyvenimo istorijø“ tyrinėjimo kryptis yra „ðeimø istorijø“ socialinio tyrinėjimo kryptis. Analizuojamas ðeimos nariø socialinis ir geografinis mobilumas,

šeimos socialinio statuso tęstinumas arba kaita, „kultūrinio kapitalo“ paveldėjimas arba šeimos narių vertybių transformacija. Pagal D. Bertaux ir M. Kohli išskirti probleminiai aptariamos metodologijos aspektai: tyrinėjamø atvejø kiekis ir atranka, objektyvumo subjektyvumo dimensija bei akademinio diskurso ir literatūrinio pasakojimo sankirta. Priklausomai nuo tyrimo koncepcijos, ar yra orientuojamasi á generalizuotà visumà, ar renkamosi atvirà studijà, respondentø skaièius kinta nuo keliø ðimtø iki vieneto. Todël daroma iðvada, kad nors biografiniuose („gyvenimo istorijos“) tyrimuose ypaè svarbi atranka, taèiau respondentø skaièius nėra itin reikðmingas tyrimo sèkmei. Taèiau individø socialinës praktikos modeliø, tipologijos sukūrimas remiasi tam tikrø pavyzdþiø skaièiumi, jø ávairove. Taigi apklaustøjø respondentø skaièius priskirtinas prie esminiø veiksnjø, turinøjø átakos tyrimø rezultatams.

Aptariant akademinio diskurso ir literatūrinio pasakojimo sankirtà, teigiama, kad tekstuose vieniems tyrėjams svarbus mokslinis paþinimas, tuo tarpu kiti atlieka mediatoriaus vaidmenà tarp tiriamøjø ir visuomenës, akcentuodami emocinius ryðius su respondentais. Taèiau esminis mokslinio paþinimo faktorius yra respondento pasakojimo ir asmens dokumentø analizës derinimas. Ði metodologinë strategija taikoma ne tiesai nustatyti, o asmens praktikai ir jos socialiniam kontekstui atskleisti. Tokiu būdu, tekstas virsta ne vien emocije refleksija (kurios vertës nereikia sumenkinti), bet atitinka pagrindinà paþinimo uþduotà

Metodo trūkumai ir apribojimai yra bendri visiems kokybiniams tyrimams su tam tikra specifika. Tai laiko faktorius, nes yra vienas imliausjø laiko sąnaudø socialinis metodas. Prie metodo ribojanøjø veiksnjø priskirtini tendencingumas, ðaliðkas pavyzdþiø atrinkimas, informacijos pasiekiamumas ir duomenø apdorojimo sunkumai. Informacijos gausa ir ávairalypiðkumas lieka viena svarbiausjø ir sunkiai sprendþiamø problemø. Todël biografinis metodas reikalauja ið mokslininko didelës motyvacijos ir pasiðventimo.

Gauta 2005 03 17

Literatūra

1. Bailey, K. D. 1987. *Methods of Social Research*. Third edition. London: Coller / Macmillan Publishers.
2. Bertaux, D. 1981. From the Life History Approach to the Transformation of Sociological Practice, in *Biography and Society*. Beverly Hills, London: SAGE Publications, 29–45.
3. Bertaux, D., Kohli, M. 1984. *The Life Story Approach: a Continental View* / Annual Review of Sociology 10. P. 215–237.
4. Kasatkina, N. 1994. *Rusø inteligentijos integracija á tarpukario metø Lietuvos kultūrà*. Daktaro disertacija. Vilnius: FSTI.
5. Krukauskienë, E.; Ðutinienë, I.; Trinkūnienë, I.; Vosyliūtë, A. 2003. *Socialinë atmintis, minëjimai ir uþmardytys*. Vilnius: Eugrimas, 11.
6. Kuzmickaitë, D. K. 2004. *Tarp dviejø pasauljø: naujieji imigrantai lietuviai Èikagoje (1988–2000)*. Kaunas: VDU leidykla.
7. Maslauskaitë, A. 2004. *Meilë ir santuoka pokyèiø Lietuvoje* / Monografija. Vilnius: STI.
8. Neuman, L. W. 1991. *Social Research Methods: Quantitative and Qualitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
9. Punch, K. F. 1998. *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. London: SAGE Publication.
10. *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*. 1998. M. Gordon (ed.). Oxford, N. Y.: Oxford University Press, 293.
11. Ðai ái áàà, Á., Ôi ðàààà, E. 1996. *Ñòàààà èþààé. Ðìññé. XX ààé. Áeìàðàòèè ñàì àé èàé íàààèò ñìòèìèíàè-àñèíàì èññèààíààíèý. Ì íñèàà: Èì ñòèòòò ñìòèìèíàèè ÐÁÍ*.
12. Ðai ái áàà, Á., Ì àùàðèèíà, Á. 1994. *Áeìàðàòèè-àñèèé íàòíà à ñìòèìèíàèè: èñòìðèý, ñìòèìèíàèý è íðàèòèèèà. Ì íñèàà: Èì ñòèòòò ñìòèìèíàèè ÐÁÍ*.
13. Ðì àèçàð, Í. 1994. *Ñìòèìèíàèý* (i àð. ñ ài àè.). Ì íñèàà: Ôáí èèñ-Ì ðàññ.
14. Ôì ì íñíí, Í. 1993. „Èñòìðèý æèçì è è áí àèèç ñìòèèèùì úò èçì áí áí èè“. Ì àð. ñ ài àè., *Áííòìñù ñìòèìèíàèè* 1, 2: 129–138.
15. Ðáí à Á. Á. 2003. *Ñòðàòàààý ñìòèìèíàè-àñèíàì èññèààíààíèý. Ì íñèàà: Èì ñòèòòò ñìòèìèíàèè ÐÁÍ «Áí áðì ñààò»*.

Natalija Kasatkina

EXPERIENCE IN APPLYING THE BIOGRAPHICAL METHOD

Summary

The article deals with the peculiarities of the biographic method in the context of qualitative sociology. With an increasing interest in subjective aspects of social phenomena, the biographic method has developed as a certain opposition to structuralism and universalism of Marxism and become an independent widely applied research perspective.

Two related research directions, “life history” and “family history”, are presented and illustrated by examples of applying the biographic method in Lithuania. The author presents her experience in applying this method. Problematic methodological aspects, such as relevant number and selection of respondents, objectivity–subjectivity dimension, intersection of academic discourse and literate narrative, are discussed on the basis of D. Bertaux and M. Kohli.

The author concludes that the biographic method is the golden mean between the two methodological distinctions of the qualitative and quantitative research conceptions whi-

le studying structured experiences of everyday life of individuals. Studies of personal “life history” enable researchers to focus both on the narrative of the life history itself and on constructions of individual identity, changes of identities and motivations. Individual life history can provide the basis for a study on the ways of survival in a certain social historical situation, individual life crises and significant events. The whole of biographic stories can be an object of analysis of a *collective* experience in a certain social situation.

The main factor for scientific knowledge is combination of analysis of a respondent’s narrative and personal documents. This methodological strategy is applied to disclose personal practice and its social context.

Also, the article discusses the weaknesses of the method, among which time-consumption, biased interpretation, the large scope of information to be processed are mentioned. Therefore it requires researcher’s high motivation and commitment.